

ГОТОВНІСТЬ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ ДО ТВОРЧОГО СВІТОСПРИЙМАННЯ

Рівень духовності людини залежить від розвитку її здатності розв'язувати задачі, які зустрічає вона на своєму життєвому шляху, в «системі координат» заповідей Божих або простих норм моралі. Причому трапляється, що життєво важливі задачі доводиться розв'язувати за умов раптових ускладнень, заборон, обмежень, інформаційних градієнтів. Необхідність подолання різного роду спокушань є актуальною на всіх етапах розв'язування творчої задачі. Адже, щоб прийняти адекватне рішення щодо реалізації тієї чи іншої складової процесу розв'язування актуальної проблеми, доводиться не лише здійснювати моральний вибір, а також виконувати структурно-функціональний аналіз інформації за умов її дефіциту або надлишку. Це може бути успішно реалізовано лише за умови належним чином розвиненої емоційно-вольової складової готовності особистості до творчого сприймання нової інформації. Саме перший етап процесу розв'язування творчої задачі – етап вивчення її умови, слід вважати найважливішим стосовно подальшого розгортання спектру векторів побудови шуканого задуму.

Системоутворюючим у цьому плані є саме етап сприймання інформації, а особливо творчого її сприймання. В зв'язку з цим особливо актуальною є книга Е. В. Кіричевської «Психологія творчого світосприймання обдарованої особистості (за матеріалами літературних творів В. О. Моляко)», що вийшла в світ в 2015 р. і яка охоплює широку палітру проблематики психології поетичної творчості, психології творчого сприймання інформації.

Академік Валентин Олексійович Моляко – широковідомий в Україні і далеко за її межами видатний дослідник у сфері психології творчого мислення, сприймання інформації, творчого конструювання нових інформаційних систем у різних сферах діяльності, родоначальник екологічної психології в Україні, творець універсальної методики КАРУС – діагностичний і розвиваючий потенціал якої набув беззаперечного визнання у вітчизняній і зарубіжній психологічній науці. Творча конструкторологія – новий напрямок у психології, над розробкою якого працює школа В. О. Моляко під його керівництвом.

Найтрепетнішою струною творчого інструментарію академіка В. О. Моляко є його щиросердечна відданість поетичній творчості. Цієї найважливішої святині його життя, до якої щомиттєво звернені всі помисли його душі і серця, що знайшло відображення у статтях, присвячених дослідженню стратегемо-праобразних векторів творчого сприймання світу в умовах функціонування полімодальних інформаційних потоків, а також у колі поетичних збірок, вдалось доторкнутись Кіричевській Елеонорі Всеволодівні, автору вказаної книги («Психологія творчого світосприймання обдарованої особистості»).

В книзі аналізується суть поетичної творчості як стратегії подолання суб'єктивно несприятливих життєвих ситуацій. При цьому висвітлюються такі її паралелі: реалізація процесу створення поетичного образу в ускладне-

них умовах і сприймання читачами продуктів літературної творчості як зразків подолання тих чи інших несприятливих життєвих ситуацій.

Здійснюючи аналіз такого виду діяльності, як подолання, автор розглядає співвідношення «несприятливі умови та ситуації», «ситуація і стратегія», обґрунтовує подолання як здатність людини справлятися з проблемною ситуацією і творчо діяти в ускладнених умовах. При цьому складання віршів інтерпретується як творча ситуація, пов'язана з урівноваженням неспокою, дисгармонії у внутрішньому світі людини.

Розглядаючи поетичну творчість як процес переживання – розуміння – прийняття особистістю актуальних життєвих ситуацій, автор вважає поезію «своєрідним ключем самотворчості та життєтворчості поета як особистості».

Поетом української психологічної науки і вітчизняної літератури називає вона академіка В. О. Моляко, чий життєвий подвиг доводить, що дійсно поезія є інструментом творення творчої особистості. Адже саме Валентин Олексійович, єдиний із когорт вітчизняних психологів приступив до розробки концепції поетичної психології на основі вивчення психологічних особливостей творчого поетичного світосприйняття, його мисленнєвого і емоційно-вольового інструментарію.

При цьому поетична творчість розглядається як засіб створення психологічного автопортрета. А оскільки і сама особистість розвивається в процесі розв'язування складних актуальних життєвих проблем, їх вирішення здійснюється шляхом створення поетичного твору. З метою аналізу суб'єктивних переживань життєвих ситуацій, що знайшли відображення в поезії В. О. Моляко, здійснено спробу психологічного тлумачення біографічних моментів життя поета та його поетичних текстів, а також тлумачення тексту у відповідності із ситуацією, в якій він перебував.

Поетичний образ є тим дієвішим, чим у більшій мірі він зворушує душу людини: чим сильніше «резонують» на нього її почуття, переживання, думки; чим активніше він включається в її мисленнєвий процес, стимулюючи осягнення особистістю нової актуальної інформації, необхідної для подолання нею якихось життєвих перешкод, для їх нового сприйняття, розуміння. Це веде до нового бачення відомої інформації, до відкриття в ній нових рис, нових функцій, характеристик, важливих для знаходження оптимального розвитку проблеми.

Особливо це стосується тих художніх образів, які є багатограними, багатозначними, загадковими, глибокими по своїй суті – саме такими і є художні твори В. О. Моляко. Адже вони не лише співзвучні переживанням читача, не лише надихають його на пізнання сутності буття, а також орієнтують на розвиток творчого інструментарію особистості щодо реалізації стратегій подолання проблемних ситуацій, що мають місце в різних сферах її життя.

Хоча процес поетичної творчості часом може здаватися миттєвим, однак він протікає за певними етапами, які можуть інтегруватись до рівня «згорнутості». А сама структура процесу розв'язування такої задачі, як створення поетичного образу, художнього твору, передбачає ряд етапів.

Творчий процес як правило починається з того, що людина отримує якусь нову важливу для неї інформацію, яка характеризується особистісною або суспільною значущістю, тобто по суті є умовою задачі, яку людина має розв'язати, незалежно від того, усвідомлює вона це чи ні. Отже, творчий процес, строго кажучи, починається їх формулювання умови задачі. Зміст умови задачі залежить від досвіду тієї людини, яка їх формулює. Адже кожен у залежності від своїх знань і вмінь, а також здібностей, по своєму бачить особливості протиріччя, яке треба усунути, і по своєму формулює вихідні умови задачі, її вимоги.

Однак трапляється значно частіше, коли людина отримує готову умову задачі. І вона починає вивчати цю умову, щоб зрозуміти її. Зрозуміти умову задачі – означає переформулювати її на свою мову, на свій лад, вихідні умови задачі трансформуються в шукані умови. Розуміння умови задачі передбачає співвіднесення цих умов, вимог з тим досвідом, який є у розв'язуючого задачу, а він у всіх різний. Тому не дивно, що різні люди можуть по різному зрозуміти, по різному переформулювати для себе одну і ту ж задачу, тим більше, що на цей процес впливає і мотиваційна сфера людини, а мотиви діяльності людини можуть бути найрізноманітнішими.

При створенні задуму реалізуються вже відомі закономірності побудови і розвитку природи. Наприклад, у природі обов'язково щось на щось схоже, тобто має місце аналогія. Спостерігаючи за навколишнім світом, можна прийти до висновку, що розвиток природи ґрунтується також на комбінуванні – коли новий об'єкт створюється шляхом з'єднання, роз'єднання, зміни параметрів об'єктів, на реконструюванні – перетворенні об'єкта в свого антипода, заміні наявного об'єкта на об'єкт з протилежними функціями.

На етапі формування задуму актуалізується інформація з попереднього досвіду людини, яка розв'язує задачу; з актуалізованих образів, понять вибираються ті, що найбільшою мірою відповідають вимогам задачі. Потім ці образи і поняття трансформуються з метою збільшення відповідності їх властивостей вимогам задачі. Трансформація актуалізованого досвіду може характеризуватись діями, спрямованими на пошук аналогів, на комбінаторні перетворення, на реконструювання (пошук антипода).

Коли задум створено, здійснюється його перевірка шляхом короткочасного мисленневого експерименту щодо співставлення задуму з вимогами задачі. При цьому слід враховувати, що виділяються етапи творчого процесу - умовно, оскільки в реальності, в часі деякі з них можуть бути тісно поєднані, здійснюватись одночасно, оскільки мислення - явище складне, багатопланове.

Якщо проаналізувати структуру процесу розв'язування творчої задачі, слід зазначити, що стосовно поетичної творчості етап матеріалізації задуму є особливо складним. Хоча і взагалі, щодо різних сфер творчості цей етап дуже непростий і відповідальний. Адже призначення людини – матеріалізація Божої волі, Його задумів, для того й інтуїція, щоб відчутти, зрозуміти волю Божу, щоб максимально точно реалізувати Його задум. Отже, і творчість є інструментом духовності, вона дається людині, щоб викону-

вати Божі заповіді, щоб розв'язувати ті задачі, які ставить перед нею життя, в «системі координат» простих норм моралі. І це може відбуватись за таких жорстких умов інформаційних перевантажень, заборон і обмежень, що врятувати душу від руйнування може лише красива і потужна інформаційна система: кілька слів, заінтегрованих таким неймовірним чином, що можуть так сколихнути душу людини, що її світосприймання стає творчим, стійко орієнтованим на осягнення Істини – для цього і потрібне оволодіння творчим інструментарієм.

Автор наголошує на тому, що глибина поетичного твору залежить не лише від ступеня обдарованості її творця, але й від ступеня обдарованості тієї людини, яка сприймає цей художній твір. Адже будь-яка інформація, з якою взаємодіє людина, неначе заломлюється через призму її знань, умінь, навичок, уявлень, переконань і в залежності від результату цієї взаємодії конструюється новий образ, що в тій чи іншій мірі доповнює, коригує відому, значущу для даної особистості інформацію про будову зовнішнього і внутрішнього світу. В процесі поетичного сприймання здійснюється, так би мовити, «взяття» свого роду похідної від загального потенціалу вірша в залежності від готовності до цього особистості читача. І щоб створити поетичний твір, і щоб його адекватно сприйняти, мають бути задіяні як відповідним чином структуровані інформаційні побудови (поетичні прообрази), так і відповідний творчий інструментарій: стратегії і тактики на основі аналогізування, комбінування, реконструювання. Побудова нової конструкції на основі пошуку аналогів, комбінування аналогів чи створення антипода – ось ті принципи, що складають суть КАРУСа, розробленого В. О. Моляко, в тому числі й інструментарію побудови вербального образу.

Поетичний твір – це так би мовити «сплав» думки й емоції, його завдання – сколихнути внутрішній світ читача, задати палітру векторів його прагнень до змін в своїй особистості. Тому дуже важливим тут є функціонування базової пари: «потреба – емоція».

В руслі концепції поетичної творчості, розробленої В. О. Моляко, обґрунтовується виникнення такого потужного явища як православна поетична творчість. В даній роботі не лише започатковані дослідження відображення суб'єктивних переживань життєвих ситуацій в поетичній творчості, а також піднімається проблема вивчення такого ракурсу поетичної творчості В. О. Моляко, як дослідження здатності сприйняття його поетичних творів, розвитку творчого сприймання поезією В. О. Моляко і самого «феномена Моляко – поета, філософа, новатора» [1, с. 56]. В книзі наголошується: «Цель поэтического и научного творчества В. А. Моляко – заставить работать нашу мысль и воображение выше привычной нормы» [1, с. 68].

За висловом Серафима Вирицького: «Где просто, там ангелов – сто». Тож розмірковуючи про те, що таке «простота» в поезії, Елеонора Всеволодівна пише: «Так ли просты стихотворения В. А. Моляко? Ведь каждый из нас понимает какую-то одну, две или три стороны его поэтического произведения, причем все мы понимаем свое, и более близкое

нам. Но охватить всесторонне и глубоко его произведения – задача совсем нелегкая. Вот почему, возвращаясь к ним, мы всякий раз открываем для себя нечно новое, чего не воспринимали и не понимали раньше.

Поэтому возникает интерес, и соответственно мотив исследования основных черт такого сложнейшего по своей природе творческого восприятия – восприятия мироздания через анализ поэтического творчества В. А. Моляко» [1, с. 63].

Називаючи Валентина Олексійовича Художником в поезії, Композитором в поезії, вона наголошує на тих сторонах його обдарованої особистості, що обумовлюють вишукану досконалість його поетичних творів і їх доступність для розуміння будь-якою людиною, незалежно від рівня її психологічної готовності до сприймання такої інформації: великодушність, милосердя і смирення.

Вражає трепетне ставлення Елеонори Всеволодівни до поезії: «Поэзия – живой духовный организм, имеющий достаточно выраженный индивидуальный характер, свое лицо, образ» [1, с. 70]. «Поэзия – это необъяснимое чудо, которое меняет и преобразовывает внутренний мир и поэта, и его почитателя» [1, с. 75].

Зачаровує оригінальність стилю автора, тонке поєднання наукового і художнього жанрів. Так, розмірковуючи з приводу рушійної сили поєднання різноманітних смислових, емоціональних, духовних пластів поетичної мови з метою прискорення подолання інерційних бар'єрів в людській свідомості, вона пише про височінь особистості В. О. Моляко: «Такой поэт возводит незримый каркас строения наших мыслей, чувств, переживаний, определяя тем самым фронт работы нашему творческому восприятию. Таким образом, с некоей долей осторожности, можно вести речь о том, что поэты создают жилища, если хотите, пристанище для наших неприкаянных душ, ищущих покоя или чего-то более возвышенного, по сравнению с тем, с чем нам приходится сталкиваться в повседневной жизни» [1, с. 77].

Високу поезію, коли Поет виступає в ролі Учителя, вона називає спілкуванням душ. Адже в процесі сприймання такої поезії виникає довіра, бажання ставати кращим, прагнення увійти в резонанс з рівнем духовного стану поета: «Вариант изменения мира поэтами предполагает движение совершенно в ином направлении – в изменении внутреннего мира людей» [1, с. 79].

В книзі проаналізовано різні грані функціонування психологічної готовності особистості до створення поетичних образів, нових інформаційних побудов. І якщо спробувати побудувати модель психологічної готовності до творчого сприймання інформації, в самому найпершому наближенні, то як мінімум, вона структурується в тривимірній системі координат. Вісь абсцис відображає рівень системної організації так званого «будівельного матеріалу», з якого створюватимуться нові конструкції. При цьому ближче до «нуля» (початку відліку) – «будівельний матеріал» із сфери наочно-дійового конструювання, а чим далі від «нуля», тим елементи конструювання стають більш абстрактними, більш досконало системно організованими, що забезпечує в разі необхідності їх швидку і точну актуалізацію і «доводку», тобто трансформацію відповідно

до наявних умов задачі. Тобто на осі абсцис, так би мовити, «зосереджується» інформація, що відображає знання людини про навколишній світ (зовнішній і внутрішній), образ світу, картину світу, те, що складає основу обізнаності.

На вісь ординат проектується той емоційно-вольовий інструментарій, що забезпечує творче сприймання нової інформації. Інтереси, мотиви, вольові зусилля, переконання і в решті решт *віра* виконують важливу регулюючу функцію в процесі творчого сприймання. На цій осі координат ближче до нуля мають місце спонукання, обумовлені зовнішніми стимулами, більш, а потім менш жорсткими – від жорсткого зовнішнього примусу до взаємодії з певною інформацією до появи у сприймаючого інформацію певної зацікавленості нею. Тобто вектор розвитку емоційно-вольового інструментарію творчого сприймання спрямований від нульової самоактивності до рівня глибокої віри, високорозвиненої системи адекватних переконань.

Вісь *Z* відображає системну організацію суто операційного творчого інструментарію людини. При цьому вектор розвитку цього інструментарію спрямований від застосування певних прийомів, способів переробки нової інформації, препарування і трансформації інформації до реалізації стратегій її перетворень, основу яких складають елементарні комбінаторні дії: з'єднання, роз'єднання, зміна параметрів – на цих діях ґрунтується реалізація стратегії комбінування; а також співставлення – основа стратегій аналогізування та реконструювання.

Як видно з даної моделі, рівень готовності до творчого сприймання визначається трьома координатами: 1) рівнем структурованості, функціональної організованості «будівельного матеріалу», що дозволяє швидко актуалізувати потрібну інформацію; 2) рівнем стратегічності операційного інструментарію; 3) рівнем системної організації емоційно-вольових регуляторів.

З цієї системи координат видно, зокрема, що при наявності у людини великої віри творче сприймання нової інформації може здійснюватись на фоні мінімальних показників по осях *X* і *Z*, тобто в результаті «одкровення». І якщо певні емоційно-вольові регулятори потенційно можуть бути сформовані чи удосконалені в процесі тренування, то навряд чи можна так стверджувати стосовно «віри». Дослідження регуляторів творчого сприймання «з позицій осі ординат» є особливо складним і відповідальним.

В руслі розвитку концепції поетичної психології В. О. Моляко значна увага приділяється розкриттю специфіки розуміння сучасної релігійної творчості. Виходячи з того, що поезія є потребою і в той же час можливістю досвіду віри в Бога, обґрунтовується можливість народження молитви у віршованій формі, що і складає основу православної поетичної творчості. Така творчість значною мірою є символічною, тому що віра є особистісним зв'язком, який у кожного свій і потребує оригінального вираження, в т.ч. шляхом поезії.

Саме поезія дозволяє відкрити в собі істину любові і тим самим задіяти в глибині своєї душі всемогутній системоутворюючий інструментарій - стратегію прощення – системного, життєстверджуючого, за умов дефіциту інформації про причини страждань – в цьому і полягає осягнення тієї «елементарної частинки», на основі якої вибудовується життя – енергії любові, буття, думки.

Западають в душу вербальні аксіоми, сформульовані Е. В. Кіричевською: «Мы забываем порой, что слово, по своей природе, даже в нас творительно. От чего же мы бываем так маловерны и недоверчивы к творческой силе слова» [1, с. 103].

«Любовь раскрывает сердце, дает ему широту и благородство, вводит его в тайны, недоступные научному знанию» [1, с. 115].

«Есть чувство, которое непременно следует пронести по жизни, если хотеть сохранить моральное равновесие – это чувство уважения. В этом именно чувстве – наша нравственная охрана» [1, с. 130].

Аналізуючи відмінності в побудові таких інформаційних систем, як художній образ і наукова категорія, автор доводить, що «чим більше життя в художньому образі, тим більше він вмщує в себе людських переживань, досвіду, осягнення глибини світу, тим ширше, багатше і множинніше розкриття, пізнання і смисл цього образу. Художній образ на відміну від наукових категорій збагачує та розвиває людей сильніше саме тому, що він багатозначний, що і дозволяє кожному знайти у ньому близьке, інтимне, налагодити внутрішній контакт, зв'язок із своїми особистими інтересами. Образ тоді стає художнім, коли він викликає множинність почуттів, переживань, думок, уявлень і тлумачень» [1, с. 133].

Елеонора Всеволодівна обґрунтовує, що саме такою поліфуркаційністю смислів і характеризується книга В. О. Моляко «Психея в кімоно». Цей вектор високого мистецтва як потужний магніт піднімає читача до вершин психології творчого розуміння інформації, розвиває в нього стратегії творчого сприймання і взагалі збагачує його творчий інструментарій.

Щоб передати нову інформацію через вербальні образи, потрібні і нові структурно-функціональні підходи у побудові цих образів, їх трансляції, а отже, і в сприйманні та розумінні по-новому сконструйованих інформаційних систем.

Щоб розуміти «Психею в кімоно», слід мати відповідну психологічну готовність до сприймання заінтегрованої в ній інформації. насамперед, це бажання долучитися до читання цікаво написаного художнього твору, помилуватися витонченістю вербальних образів і глибиною смислів у них вкладених. Ще глибше занурившись в суть творчого процесу їх побудови, за допомогою стратегії реконструювання спробувати проаналізувати, відтворити, як саме конструювались ці вишукані інформаційні структури. А отже ця книга є по-суті тренінгом-тренажером для розвитку творчого сприймання і мислення читача.

Оскільки немає нічого важливішого, ніж Слово, побудова вербального образу і дослідження цього процесу є дуже складною і відповідальною справою. Книга Кіричевської Е. В. є неоцінним дороговказом для всіх, хто цікавиться проблемами літературної творчості, поетичної психології, а насамперед для психологів, літературознавців, аспірантів, студентів.

В ній задаються вектори дослідження життєвого подвигу видатного літературного і наукового діяча, глибина багатогранності особистості якого

